

Dronning Dagmar

Prinsesse af Bøhmen

Dronning Dagmar

Prinsesse af Bøhmen

Ny Carlsberg Glyptotek, København, © Ivan Prokop

Dronning Dagmar

Prinsesse af Bøhmen

Carl Nielsen og Anne Marie Carl-Nielsens Legat, © Ivan Prokop

St. Agnes' kloster i Prag blev grundlagt af Margrethe/Dagmars halvsøster og senere helgen Agnes i 1233-34.

© Ivan Prokop

Kirkegård, Ørslev kirke

© Ivan Prokop

Højmiddelalderens Europa

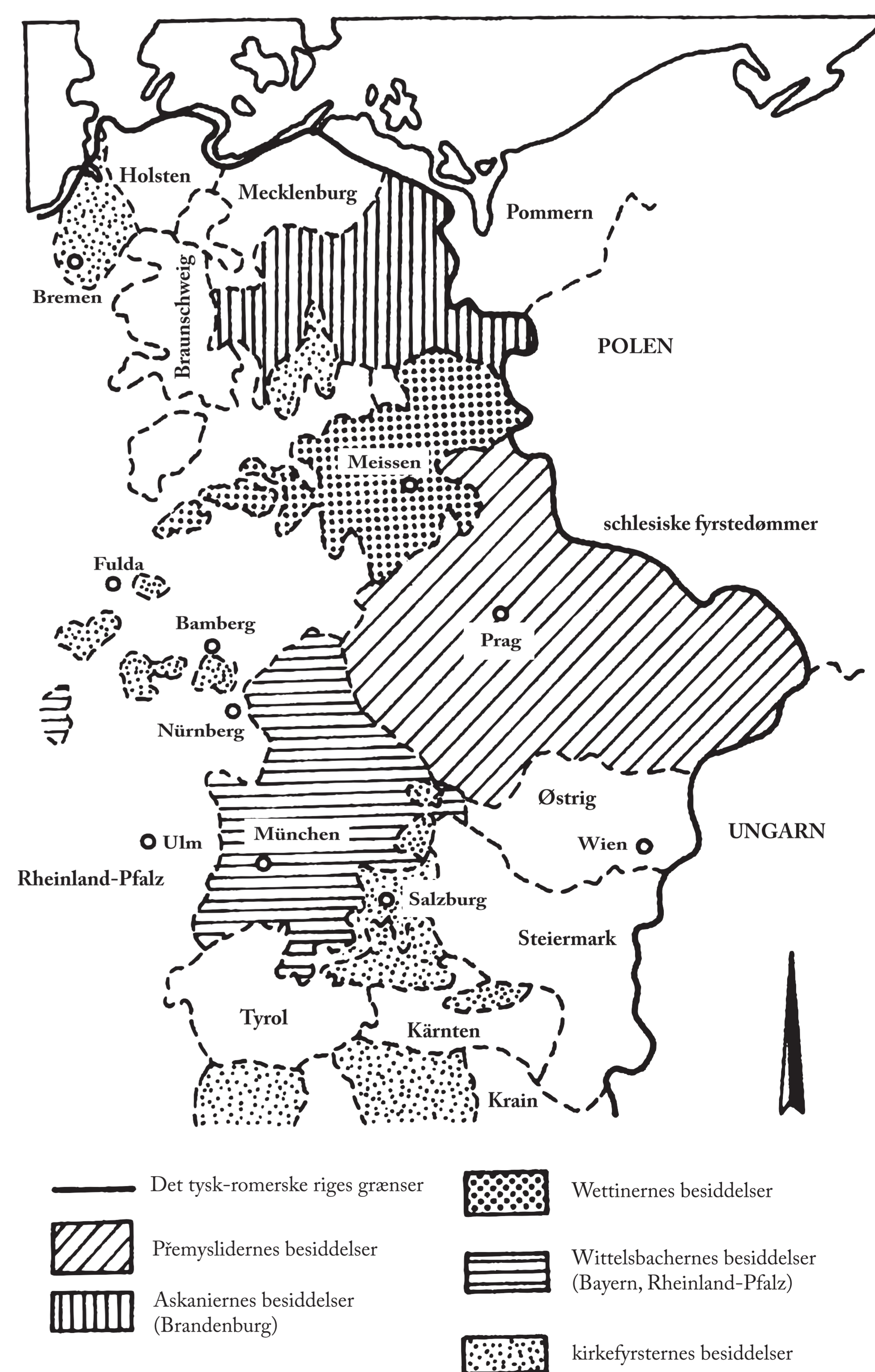
Omkring år 1200 oplevede Europa en række dramatiske begivenheder, som for altid ændrede dets ansigt. Kampene om kirkens frigørelse og regenternes konflikter med pave og gejstlighed nåede et højdepunkt i disse år. Europa blev desuden præget af bestræbelserne på at erobre det hellige land.

Norge hærgedes af borgerkrig. Og i Sverige bekrigede forskellige kongsemner blodigt hinanden. Derimod oplevede Danmark en markant politisk og økonomisk fremgang under Valdemarerne.

Vesteuropa beherskedes på den tid af tre store kongeriger – Det Tysk-romerske Rige, Frankrig og England. Alle tre var primært interesseret i territoriale anliggender, og en mulig øgning af deres indflydelse.

Frankrig regeredes af Filip 2. August (1180-1223), der formåede at fastlægge det middelalderlige Frankrigs grænse i syd og vest. I England kom Johan uden Land til magten kort inden århundredeskiftet. Ud over den katastrofale politik i Frankrig, der kostede landet dets franske besiddelser, blev Johans regering hæmmet af hans stridigheder med paven. Vigtigt var det at Englands adel og kirke tvang Johan til at acceptere Magna Carta i 1215, der varigt svækkede kongemagten.

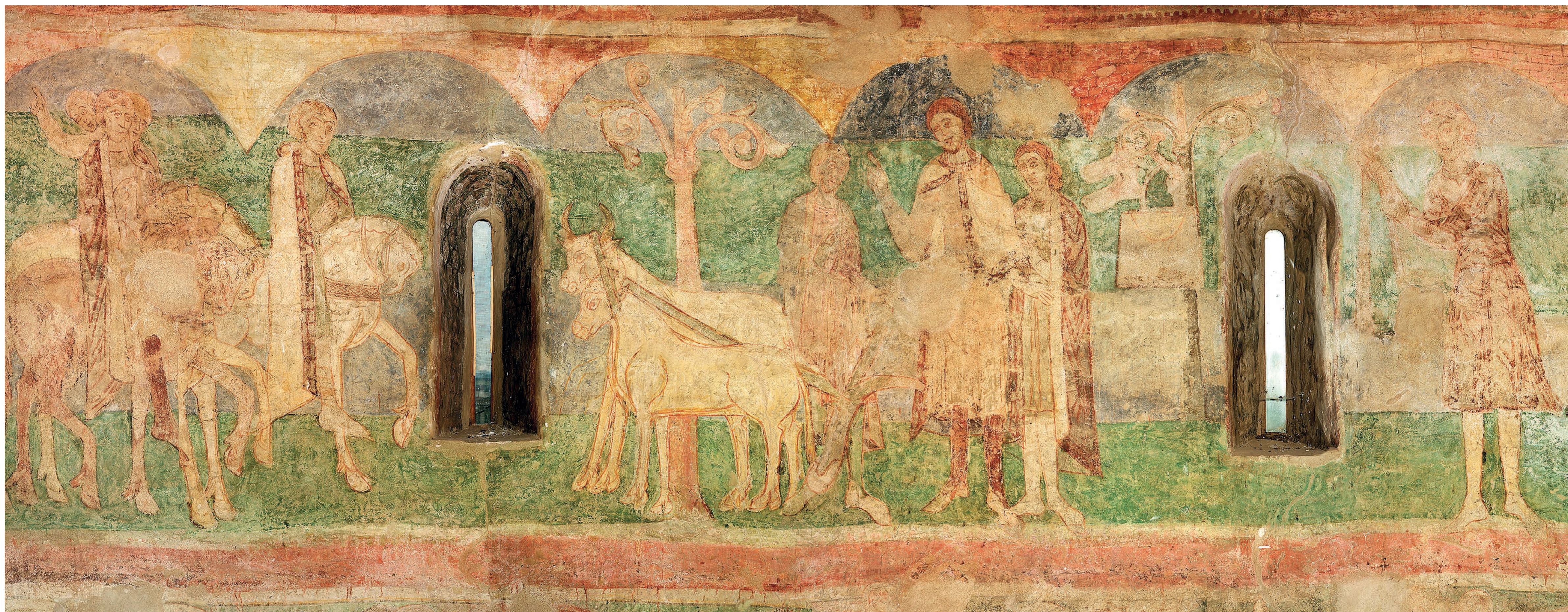
I Centraleuropa indtog den dynamiske tjekkiske Přemyslidefyrste Přemysl Otakar 1. en central stilling. Han herskede mellem 1192 og 1230 og greb med kraft ind i kejserrigets anliggender. I 1190 overgik den tysk-romerske trone til den succesrige Henrik 6. af det staufiske dynasti, først som konge og siden som kejser. Han magtede at forene den tysk-romerske trone med det sicilianske kongerige. Han døde dog i en tidlig alder under forberedelserne til et korstog i 1197. Først efter 15 års interne stridigheder banede hans søn Friedrich 2. – som blot var 3 år gammel ved faderens død – sig vej til tronen i 1212, massivt støttet af den tjekkiske konge Přemysl Otakar 1.

Danmark og Tjekkiet i højmiddelalderens Europa

© Ivan Prokop

Dronning Dagmar Prinsesse af Bøhmen

Přemysl Plovmand får bud om sit kongehverv – udsnit fra udsmykningen af den hellige Katharinas kapel i Znojmo

Jihomoravské muzeum ve Znojmě, foto archiv Kabinetu pro klasická studia FLÚ AV ČR, © Roman Soukup

Bøhmen og Mæhren i det 11. og 12. århundrede

Allerede i slutningen af det 9. århundrede var det karismatiske Přemyslidedynasti, som anså sig nedstamme fra den mytiske Přemysl Plovmand, ved at vinde overhånd i et begyndende centraliseret Bøhmen. Centraliseringen blev afsluttet i midten af det 10. århundrede og fulgtes op af en lynekspansion i øst, hvorved det bøhmiske "rige" nåede helt til Kievrigets grænse. Denne statsdannelse eksisterede blot et par årtier og brød allerede sammen inden år 1000, hvorefter Přemyslidenes magt begrænsedes til Bøhmen. Da Prags borg blev sæde for fyrsten, begyndte en betydelig bosættelse at brede sig under borgen på begge Moldaus bredder.

Det tjekkiske rige søgte et fast ståsted i de indviklede forhold, der herskede i Centraleuropa på dette tidspunkt. I særdeleshed var de tysk-romerske kongers og kejsers imperiale interesser trykkende. De oprindeligt få Přemysliden forgrenede sig allerede i slutningen af det 11. århundrede, og indbyrdes stridigheder i slægten svækkede monarkiets sammenhangskraft. Dette udnyttede de saliske og staufiske herskere behændigt ved at støtte enkelte prætendenter, og som modydelse krævede de bøhmisk militærhjælp i deres interne konflikter.

I modsætning til Skandinavien, hvor kongetitlen aldrig havde været afhængig af forholdet til den tysk-romerske kejser, stræbte Přemysliden efter at anerkendes som konger. Vratislav 2. (1061-1092) var den første Přemysliden, der fik kongekronen i 1085, fordi han støttede kejser Henrik 4. i hans kamp mod de tyske fyrster og paven. Historiens anden tjekkiske konge blev Vladislav 2. i 1158, da han lovede, at tjekkerne ville deltage i Frederik Barbarossas krigstogt mod Milano. De to første tjekkiske kongers efterfølgere måtte dog lade sig nøje med fyrstetitlen. Dette satte udadtil Bøhmen i skarp kontrast til landets økonomiske fremgang. Det var i denne situation, at Přemysl Otakar 1. kom til magten og snart skulle blive "tjekkernes tredje konge"...

Přemysl Otakar 1., tegning af Oldřich Kulháněk

© Oldřich Kulháněk

Ringen fra Přemysl Otakar 1.s kiste

Prags borg-fototeket, © Jan Gloc

Dronning Dagmar Prinsesse af Bøhmen

En frise i Skt. Bendts kirke i Ringsted viser Valdemarernes stamfader, den hellige Knud Lavard, efterfulgt af Valdemar den Store, Knud 6., og Valdemar Sejr.

© Ivan Prokop

Danmark i det 12. og 13. århundrede

I den tidlige middelalder oplevede Danmark to perioder som regional stormagt. Først under vikingetiden, da de danske konger Svend Tveskæg og hans søn Knud den Store mellem 1013 og 1016 erobrede England og skabte et Nordsøimperium.

En ny epoke startede imidlertid, da Valdemar den Store overvandt sine rivaler til kongemagten i 1157 og indledte en periode med stor stabilitet indadtil, der muliggjorde at landet under hans og hans to sønners regeringstid kunne føre en aktiv udenrigspolitik som medspiller i de pavelige korstog, der nu også blev rettet mod de fortsat hedenske folkeslag i Østersøområdet.

Denne aktive udenrigspolitik nåede et foreløbig højdepunkt i 1168, da kong Valdemar erobrede vernerens stærkeste fæstning, Arkona, på Rügen. Arkona var dengang centrum for vernerens dyrkelse af den oprindeligt oldkirkelige helgen Skt. Vitus, nu i form af en hedensk afgudsstøtte, Svantevit, der med 4 ansigter skuede ud mod alle 4 verdenshjørner.

Efter erobringen af Arkona indledte den danske kirke med roskildebispens Absalon i spidsen arbejdet med at kristne venderne, først på Rügen og siden på fastlandet mod øst i det nuværende Polen. I takt med dette blev de nykristnede områder direkte underlagt Danmark ved at de lokale vendiske fyrster aflagde ed til den danske konge.

Dermed var begyndelsen lagt til det Østersøimperium, der nåede sin kulmination under Valdemar den Stores sønner, Knud 6. (1182-1202) og, især, Valdemar Sejr (1202-41).

Saxo Grammaticus' detaljerede beskrivelse af Arkonas indtagelse og ikke mindst omstyrtelsen af den monstrose afgud, Svantevit, har inspireret mange kunstnere som her i dette maleri fra 1894 af Laurits Tuxen. Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg, Hillerød © Kit Weiss

Denne sten indmuret i kirkemuren i Altenkirchen, få kilometer fra Arkona, antages også at være en afbildning af Svantevit.

© John Lind

Dronning Dagmar Prinsesse af Bøhmen

Tidlig gotisk tympanon fra Skt. Georgs-basilikaen ved Prags borg. Blandt de afbildede er også Přemysl Otakar 1. og hans halvsøster, abbedisse Agnes.

Prags borg-fototeket, © Jan Gloc

Přemysl Otakar 1. - i familiens skød

Vi ved ikke, hvor og hvornår Přemysl - i udlandet kendt som Otakar - blev født. Alt tyder på, at det var omkring 1165. Han var kong Vladislav 2.s fjerde søn, og den første, som Vladislav fik i sit andet ægteskab, hvor han var gift med Judith af Thüringen.

På dette tidspunkt syntes kongefamiliens fremtid fortrøstningsfuld, ikke desto mindre kom det til et opgør i 1173 efterfulgt af Přemysls mangeårige eksil. Den unge flygtning knyttede sig tæt til familien Wettin af Meissen, og denne dynastiske alliance nåede sit højdepunkt, da Přemysl giftede sig med Adéla af Meissen, datteren og søsteren til markgreverne af Meissen.

Přemysl kunne vende tilbage til magten i juni 1197. Han fortsatte sin succesfulde karriere og opnåede snart kongetitlen, men rodede sig samtidig ud i private problemer. Efter sit mangeårige samliv med Adéla af Meissen, et samliv velsignet med mindst 4 børn, herunder datteren Markéta / Dagmar, lod han i midten af 1199 sit ægteskab erklære for ugyldigt. Hans påskud var, at de var for nært beslægtede. Straks efter giftede han sig med den meget unge Konstance af Ungarn.

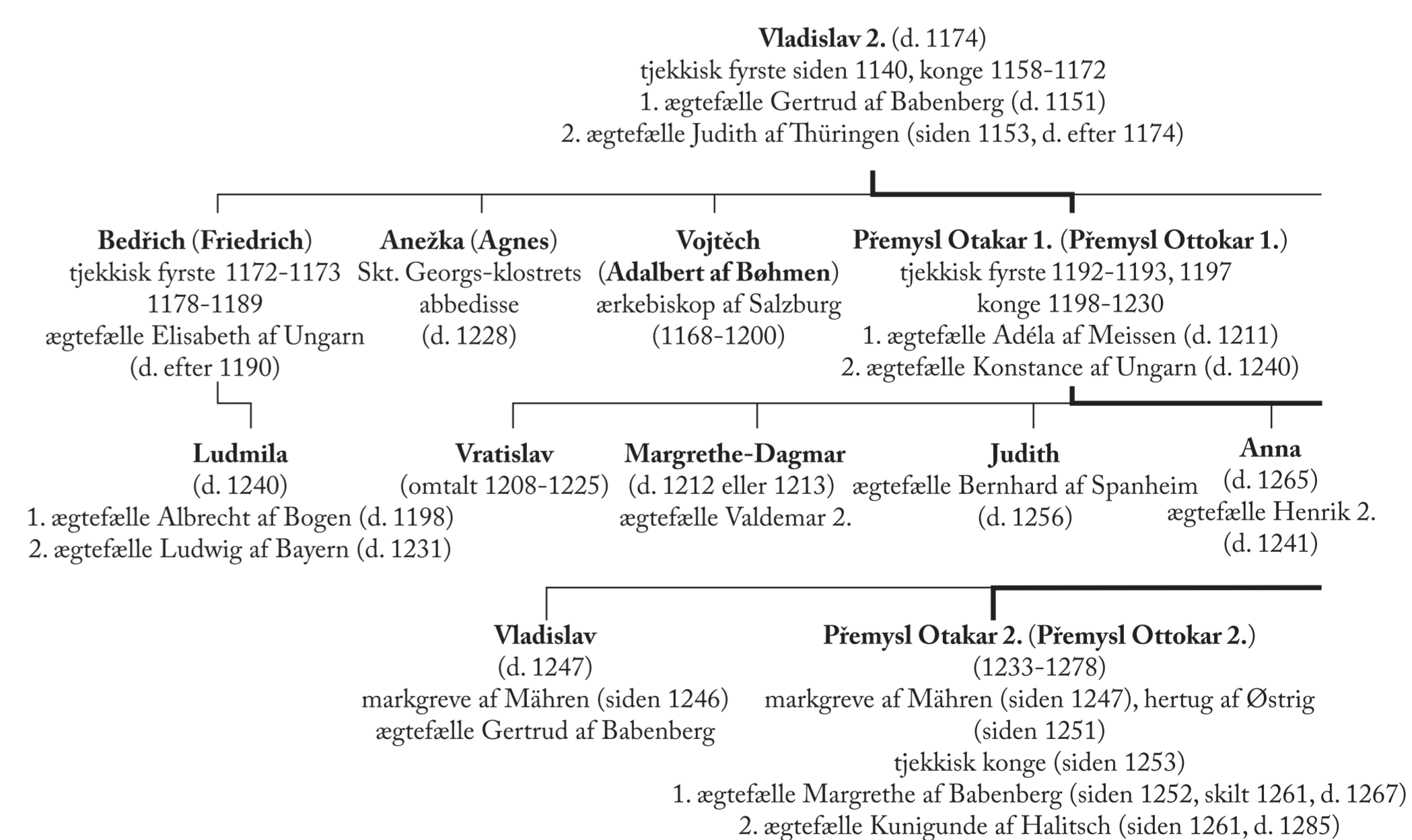
Přemysl var til gengæld dygtig til at få sine sønner og døtre godt gift. Markéta / Dagmar blev bortgiftet til Danmark, Judith fra det andet ægteskab blev gift ind i Kärntens fyrstehus, en anden datter, Anna, blev hustru til den senere fyrste af Wrocław, og til sin søn Václav forhandlede Přemysl sig til et ægteskab med Kunigunde, datter af den tyske konge, Filip af Schwaben af den staufiske kejserslæggt. Også Přemysls yngste datter Agnes (Anežka) håbede han at skaffe en kejsersøn, men hun afviste flere brudgomme, og helligede sig helt og holdent velgørenhed og klosterliv. Hun blev helgenkåret som Agnes af Bøhmen i november 1989.

Přemysl var ikke just en mild far, men gennemtruffede ofte sin vilje. Alligevel kunne han mod slutningen af sit liv være tilfreds. Han havde sikret børnenes fremtid, og både udenrigs- og indenrigspolitisk kunne han regnes for en fremgangsrig hersker.

Denne "tjekkernes tredje konge" døde den 15. december 1230, omtrent 65 år gammel.

Přemysl Plovmand – udsnit fra udsmykningen af den hellige Katharinas kapel i Znojmo
Jihomoravské muzeum ve Znojme,
foto archiv Kabinetu pro klasická studia
FLÚ AV ČR, © Roman Soukup

Přemyslidernes stamtræ i det 12. og 13. århundrede

Dronning Dagmar Prinsesse af Bøhmen

Den såkaldte gyldne bulle af Sicilien udgivet den 26. september 1212

© Nationalarkivet, Den Tjekkiske Republik

Přemysl Otakar 1. – konge, kriger, diplomat

End ikke slutningen af 1100-tallet bragte ro over den tjekkiske scene. Op til flere grene af Přemyslid-slægten stredes om tronen i Prag. I 1192 trådte Přemysl frem og bemægtigede sig fyrstetronen i Prag, men han måtte snart flygte fra landet. Da det syntes muligt at vende tilbage, pegede den indflydelsesrige adel i stedet på Přemysls lillebror Vladislav. Løsningen blev i begyndelsen af december en aftale mellem Vladislav og Přemysl, hvorefter Přemysl igen kom til magten.

Brødrenes sammenhold bar frugt. Begge de rivaliserende tysk-romerske konger, Filip af Schwaben og Otto 4. af Braunschweig, stræbte efter at få "tjækken" over på deres side. De var primært interesserede i hans soldater, som var berømte for deres udholdenhed og tapperhed. Filips død i 1208 og træthed efter den lange konflikt resulterede i at den næsten besejrede Otto fik bred anerkendelse og blev kronet til kejser i Rom i 1209. Den tjekkiske konge var en af de sidste, der tilsluttede sig Otto. Da Otto ragede uklar med paven, og man i 1211 ville erstatte ham med den unge sicilianske konge, Frederik, søn af kejser Henrik 6., tøvede Přemysl ikke, men sluttede sig straks til den gruppe af rigsfyrster, der tilstræbte et skifte på den tysk-romerske trone.

Det var i 1212 beslutningen skulle træffes. Det hele afhang af hvor vellykket Frederiks kampagne var i det tyske område. Han krydsede Alperne og udstedte i Basel den 26. september tre dokumenter til tjekkiske modtagere. I det første dokument, kendt som "Den gyldne bulle fra Sicilien", lovede Frederik at både han og hans efterkommere betingelsesløst ville anerkende den, som i Bøhmen blev valgt til tjekkernes konge. Samtidig bekræftede han, at det tjekkiske kongerige skulle forblive udelte.

Med Frederiks sejr befæstede kong Přemysl Otakar yderligere sin stilling såvel hjemme som ude. Han fik bugt med den hjemlige opposition, og gennemtrumfede kongevalget af sin søn Václav i 1216 og hans senere kroning i Prags Sct. Vitus katedral i 1228, inden han selv døde i december 1230. For eftertiden fremstår dokumenterne fra september 1212 som et højdepunkt i hans politiske og diplomatiske virke.

Billede af Přemysl Otakar 1.s gyldne bulle – seglet blev tilføjet i 1224

© Nationalarkivet, Den Tjekkiske Republik - stillet til rådighed af Benediktiner ærkeabbedi, Prag

Přemysl Otakar 1.s gotiske sarkofag i Sct. Vitus-katedralen på Prags borg.

Prags borg-fototeket, © Jan Glöc

Dronning Dagmar Prinsesse af Bøhmen

Trekantsrelieffet over Kathoveddøren i Ribe domkirke viser, hvordan Jomfru Maria formidler et kors fra Kristus til en jordisk konge, som tegn på, at denne er en korstogskonge. Kongen er sandsynligvis Valdemar Sejr og dronningen ved hans side er formodentlig Dagmar og den unge prins deres søn Valdemar den Unge.

© Ivan Prokop

Valdemar Sejr og det danske Østersøimperium

Valdemar Sejr kom kun på tronen fordi hans ældre broder Knud 6. døde i 1202 uden at efterlade sig en søn. Med Valdemar Sejr fik Danmark en både dygtig og initiativrig konge. Sine evner havde han allerede demonstreret som hertug i det danske grænseland mod syd. Det var ham, der i 1192 besejrede og tilfangetog sin ældre fætter, Valdemar Knudsen, da denne, utilfreds med at være blevet spist af med et bispesæde i Slesvig, invaderede landet og lod sig udråbe til konge. At Valdemar personligt havde taget biskop Valdemar til fange og herefter i 14 år holdt ham fængslet, skabte ham en konflikt på halsen med paven, som begge parter dog havde stor interesse i at få løst, idet de begge ønskede at fremme de danske korstog i Østersøregionen.

Problemet blev løst i 1206, da Valdemar Sejr nu som konge løslod biskop Valdemar, i overensstemmelse med en aftale han og paven havde sluttet året før. Ifølge denne skulle Valdemar sørge for at biskoppen blev ført til Ungarn, hvor paven overtog ansvaret for ham og fremover skulle forhindre biskop Valdemar i at være til fare for den danske kongemagt.

Herefter kunne Valdemar Sejr, begunstiget med vidtrækkende privilegier fra paven, for alvor begynde at opbygge sit korstogsimperium i Østersøen. Allerede i 1205 førte Valdemar Sejr en hær over Østersøen, hvor han sluttede sig til den storpolske fyrste som forberedelse til korstogene i Preussen. I 1206 sendte han en flåde mod den store ø, Øsel, nu Saaremaa. I 1208 blev en dansk hær i samarbejde med det tysk-dominerede Livland sendt op gennem det centrale Estland. Det var i forbindelse med dette korstog, at en kilde fortæller, at da den danske hær kom i vanskeligheder, modtog den fra himlen et flag kaldet Dannebrog tegnet med et hvidt kors på en ulden dug. Den endelige erobring kom dog først med slaget ved Lyndanise i 1219, hvortil 1500-tals historikere senere fejlagtigt knyttede Dannebrog fald fra himlen.

En illustreret kongekronike fra omkring 1600 (Kongelige bibliotek, Thott 797 2^a) viser kongen med sit nyvundne flag. © Ivan Prokop

Således forestillede C. A. Lorentzen sig i 1809, at slaget ved Lyndanise udfoldede sig. To af de legender, der kom til at knytte sig til slaget, findes gengivet i billedet: Dannebrog, der kommer til syne i himlen, og ærkebiskop Anders Sunesen, der får hjælp til at holde armene oppe. © Statens Museum for Kunst, København

Dronning Dagmar Prinsesse af Bøhmen

Skt. Bendts kirke i Ringsted blev fra 1100-tallets midte centrum for dyrkelsen af Knud Lavard, Valdemarernes stamfader, og det blev derfor også Valdemarernes begravelseskirke. Heri ligger Valdemar Sejrs omgivet af sine to hustruer.

© Ivan Prokop

Valdemar Sejrs senere år – storhed, fald og genopbygning

Den første halvdel af de næsten 40 år Valdemar Sejrs sad som konge var præget af lutter fremgange, og omfanget af hans magtudfoldelse markeredes ved to lejligheder. I 1214 så Frederik 2., der to år tidligere havde udstedt den gyldne bulle til kong Přemysl Otakar, sig nødsaget til at udstede en lignende bulle til Valdemar Sejrs, med Přemysl Otakar som et af vidnerne. Heri afstod Frederik formelt, alt hvad de danske konger havde erobret i Nordtyskland og Venden. Senere, i 1221, måtte magthaverne i Livland, der hidtil havde bestridt Kong Valdemars ret til Estland, anerkende hans overhøjhed ikke alene over Estland, men også over hele Livland, hvorved den danske konge nu beherskede næsten hele Østersøens kystlinje fra Holsten i syd til grænsen mellem Estland og Rusland i nord ved Den finske Bugt.

Det holdt dog ikke længe. Under forhandlinger på Lyø syd for Fyn med en af sine ufrivillige vasaller, Sorte grev Henrik af Schwerin, blev kongen sammen med sin og dronning Dagmars søn, medkongen Valdemar den Unge, kidnappet og ført i fangenskab inden for det Tyske Rige. Her blev de to konger holdt fangen i mere end to år. I mellemtiden smuldrede hans østersøimperium, og også herredømmet over Estland gik tabt. Efter frigivelsen gjorde kongen i 1227 et forsøg på igen at betvinge sine fjender, men led nederlag.

Valdemar Sejrs opgav dog ikke forsøgene på at genskabe noget af det tabte, og i fortsat intimt samarbejde med pavemagten og ved hjælp af truslen fra sin flåde lykkedes det ham i 1238 at tvinge den Tyske Orden til atter at afstå Estland til Danmark, der herefter forblev dansk i endnu godt 100 år.

Kort inden sin død i 1241 fik Valdemar Sejrs Jyske Lov vedtaget på tinge, og i Danmark er det måske den, han i dag huskes for mere, end sin indsats i korstogene. Første side af Jyske Lov med indledningen "Med lov skal land bygges", Håndskrift fra ca. 1300, Kongelige bibliotek, København. © Ivan Prokop

Dette "Kart over Danmark" fra 1558 af Cornelius Antoniades hører til de tidligste genkendelige kort over Danmark. © Kongelige Bibliotek

Dronning Dagmar Prinsesse af Bøhmen

En romansk kiste importeret fra Sydeuropa til Prags borg, i hvilken fandtes Konrad 2. Ottos jordiske rester. Prags borg-fototeket, © Jan Gloc

ĀremyslĀid-hoffet i hōjmiddelalderen

Det middelalderlige hof repræsenterede et politisk, administrativt og kulturelt centrum. Hvis man ville tage del i landets forvaltning, eller indynde sig hos kongen, mĀtte man skaffe sig adgang hertil. Det verdslige og gejstlige aristokrati var ansvarlig for landets magt.

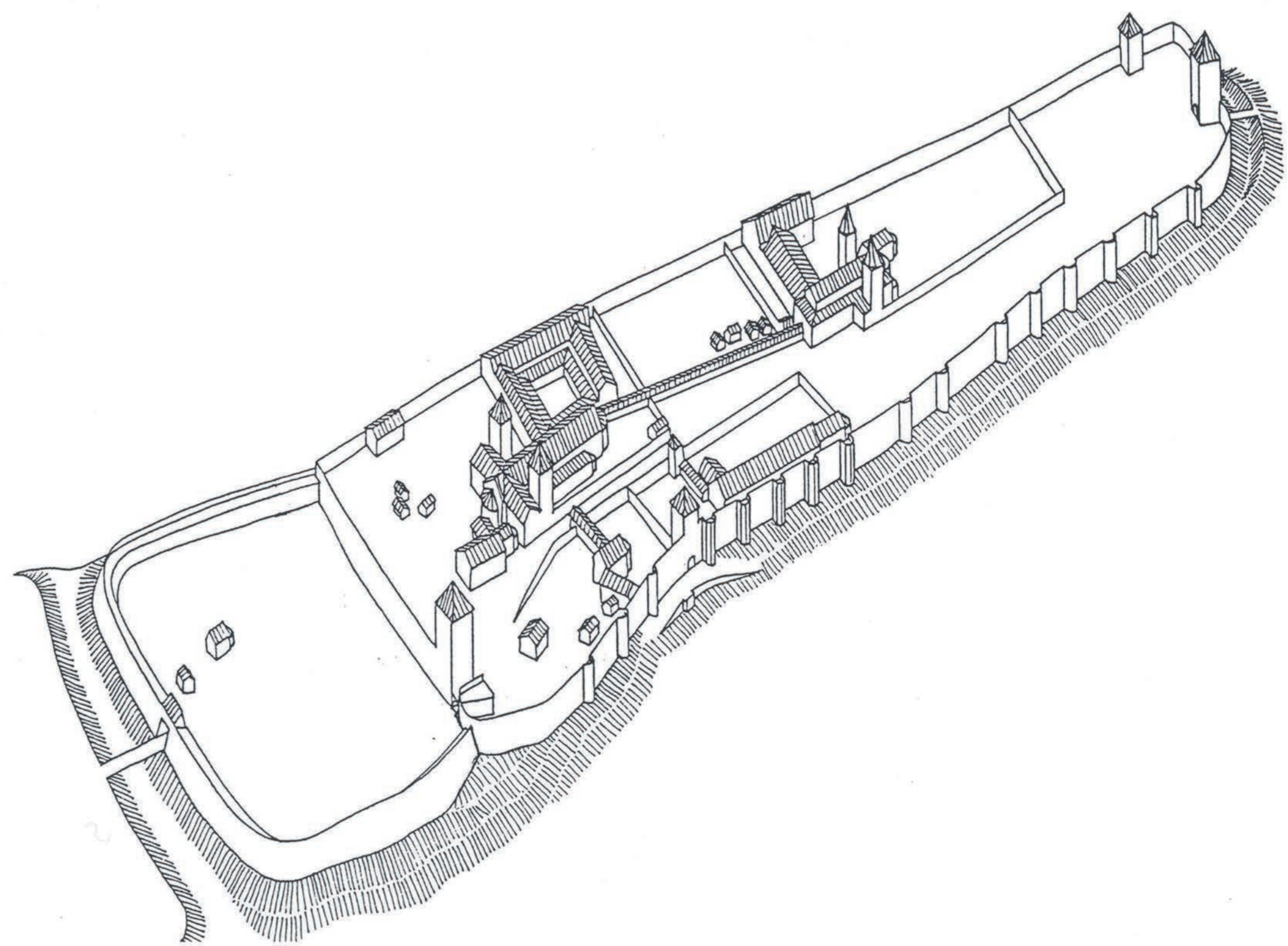
Hoffet havde hjemme i kongens centrale residens, pĀ borgen i Prag. Her samledes Bōhmens indbyggere til tingsforhandlinger, men ogsĀ nĀr fyrsten skulle kĀres og indsĀttes. Fra Arilds tid fandtes der en stentrone pĀ borgen, og kun den mand, der satte sig pĀ stentrone i Prag, kunne blive landets hersker. Tronen mistede fōrst sin betydning efter at dette ritual blev erstattet af en kroningsceremoni i den nĀrliggende Skt. Vitus-katedral, hvor de vigtigste tjekkiske skytshelgener ligger begravet. Denne sĀ betydningsfulde ceremoni fandt sted fōrste gang i 1085.

Ved hoffet dyrkede man med forkĀrlighed en kultur, der lagde vĀgt pĀ den ydre fremtoning, ofte grĀnsende til det svulstige; og det var her, forbilledet for det kristne ridderskab blev dannet. Den hōviske kultur fōjede hele Europa sammen, og periodens kulturelle centre udgjordes af det staufiske konge- og kejserhof, markgreverne af Thūringen, babenbergernes Wien og wettinernes Meissen. Āremysl Otakar 1.s hof var dog endnu ret konservativt og knyttede an til forfĀdrenes traditioner. De store forandringer fandt fōrst sted under VĀclav 1., hvor den vestlige ridderkultur nĀede Bōhmen og MĀhren.

Herskeren styrede endnu tit fra sadlen, og Āremysl Otakar 1. rejste selv pĀ sine gamle dage fortsat rundt i Bōhmen og MĀhren ledsaget af et fōlge af sine trofaste. Prag var snarere stedet, hvor han slappede af. Dette begyndte dog at Āndre sig efter hans dōd, hvor Prag blev berōmt for sin pomp og pragt.

Genstande, som har en forbindelse med Konrad 2. Ottos begravelse (han dōde i 1191) i kongekrypten i Skt. Vitus-katedral pĀ Prags borg: to tekstiler fra den romanske kiste. Prags borg-fototeket, © Jan Gloc

Model af Prags borg omkring Ār 1200, © Petr ChotĀbor

Dronning Dagmar Prinsesse af Bōhmen

Nyborg slot blev anlagt i slutningen af 1100-tallet som led i at kontrollere sejladsen på Store Bælt og sikre overgangen fra Sjælland til Fyn. Både dronning Dagmar og kong Valdemar Sejr har sikkert opholdt sig her adskillige gange. Nyborg er den bedst bevarede af de mange borge Valdemarerne opførte.

© Ivan Prokop

Det danske hof i højmiddelalderen

Vi kender meget mindre til livet ved det danske hof end tilfældet er med Bøhmen, der desuden var meget tættere på det europæiske mode- og traditionsdannende centrum: det tysk-romerske kejserhof. Skønt de bøhmiske konger ofte førte en selvstændig politik i forhold til det tysk-romerske rige, var Bøhmen i princip en del af dette rige, hvad Danmark ikke var. Det er derfor vi finder kong Přemysl Otakar 1. som vidne i den bulle Frederik 2. udstedte til Valdemar Sejr i 1214.

En anden vigtig forskel var, at, skønt Otakar endnu styrede sit rige "fra sadlen", så havde Bøhmen i Prags borg allerede en semi-permanent residens, der kunne danne centrum for et hoffliv. Valdemar Sejr styrede godt nok ikke sit rige fra en hesteryg, snarere fra et skib, men han havde ikke noget, der bare lignede en fast residens. I stedet tog han, når han ikke var på korstog rundt omkring i Østersøen, ophold i nogle af de borge, der var blevet opført på strategiske punkter langs de danske kyster: Vordingborg, Kalundborg, Tårnbor og Nyborg m.fl.

Blandt disse borge blev Vordingborg nok et foretrukket opholdssted, fordi det lå godt for udskibningen af korstogsflåder ind i Østersøen, og det var her han udstedte en række dokumenter. I det nærliggende Stensby, nu en lille landsby lidt inde i landet med et voldsted, har kongen muligvis haft en slags lyst- eller jagtslot, hvor han kunne slappe af. Det var i det mindste her, han forhandlede den aftale på plads med den Tyske Orden og en pavelig legat, der skaffede Estland tilbage på danske hænder.

Skønt kilderne ikke fortæller os meget om det liv, der foregik ved hoffet, er der ingen tvivl om, at de samme tendenser inden for høvisk kultur, som vi finder ved de andre europæiske hoffer, gjorde sig gældende her. Saxo, som forholdt sig kritisk til det udanske, beskriver hvordan Valdemarernes stamfader, Knud Lavard, bragte nymodens europæiske vaner til Danmark fra sit ophold ved det saksiske hertughof. Vores folkeviser kan måske ses som mindelser om denne kultur, som vi også finder spor af i kirkernes ofte forbavsende verdslige kalkmalerier, ikke mindst som vi finder det i Ørslev ved Skælskør med den berømte dansefrise.

Dette er hvordan Agnes Slott-Møller i denne fremstilling af brylluppet mellem Dagmar og Valdemar Sejr forestillede sig 1200-tallets hoffliv.
© Ivan Prokop

Dansefrisen, i Ørslev kirke. Den berømte dansefrise antyder, hvordan man i 1200-tallet har kunnet danse, danse til den måske sunge folkeviser.

© Ivan Prokop

Dronning Dagmar Prinsesse af Bøhmen

Det benediktinske nonnekloster ved Skt. Georgs-klostret på Prags borg er det ældste kloster i Bøhmen (stiftet 976). Snart blev dette konvent sted, hvor kvinderne af den regerende slægt og samfundets top tog ophold og blev opdraget.

Schedels krønike, © Originalen findes i Tjekkiet Nationalbibliotek.

Margrethe (Markéta) af Přemyslidslægten – en tjekkisk prinsesses skæbne

Přemysl Otakar 1. var gift to gange, og han fik mange børn i begge ægteskaber. Det præcise antal børn er ukendt, men kilderne kender til mindst 13. Přemysls første kone var Adéla af Meissen, datter af den magtfulde markgreve af Wettin, den anden var Konstance af Ungarn, datter af kong Béla 3. af Árpád-slægten. Den kommende danske dronning og Valdemar Sejrs kone, prinsesse Margrethe, var sandsynligvis Přemysl Otakar 1.s første barn med Adéla og var måske født før 1190. Senere fik parret mindst en søn og to piger til.

Vi ved kun ganske lidt om Margrethes barndom. Hun voksede sikkert op sammen med sine søskende ved hoffet i Meissen, og det kan være, at hun fik sin første uddannelse netop der, da hendes far først i 1197 satte sig permanent på den tjekkiske trone. Det er sandsynligt, at også hans kone og børn dette år flyttede til Prag – det bøhmiske kongeriges centrum. Dette ægteskab skulle dog kun vare yderligere 3 år, inden Přemysl lod sig skille fra Adéla, hvilket hurtigt blev en sag pavestolen blev dybt involveret i.

Kong Přemysl forsøgte enten at skaffe passende ægtefæller til sine døtre og bortgifte dem på en måde, der kunne gavne hans egen politik, eller de blev anbragt i fremtrædende stillinger i vigtige klostre.

For sin datter Margrethe valgte kong Přemysl en ædlere skæbne. Den danske konge Valdemar Sejr støttede på det tidspunkt, ligesom Přemysl, Otto af Braunschweigs kandidatur til den tysk-romerske trone, og da kong Valdemar friede til Margrethe, gav den tjekkiske konge sit samtykke. Kort efter at Margrethe var fyldt 15 år, fandt brylluppet sted i 1205.

Den middelalderlige by Lübeck var under Dagmar og Valdemars bryllup en del af grevskabet Holsten. Lübeck blev først i 1226 en fri rigsstad og byens status blev ophøjet af Frederik 2. af Hohenstaufen.

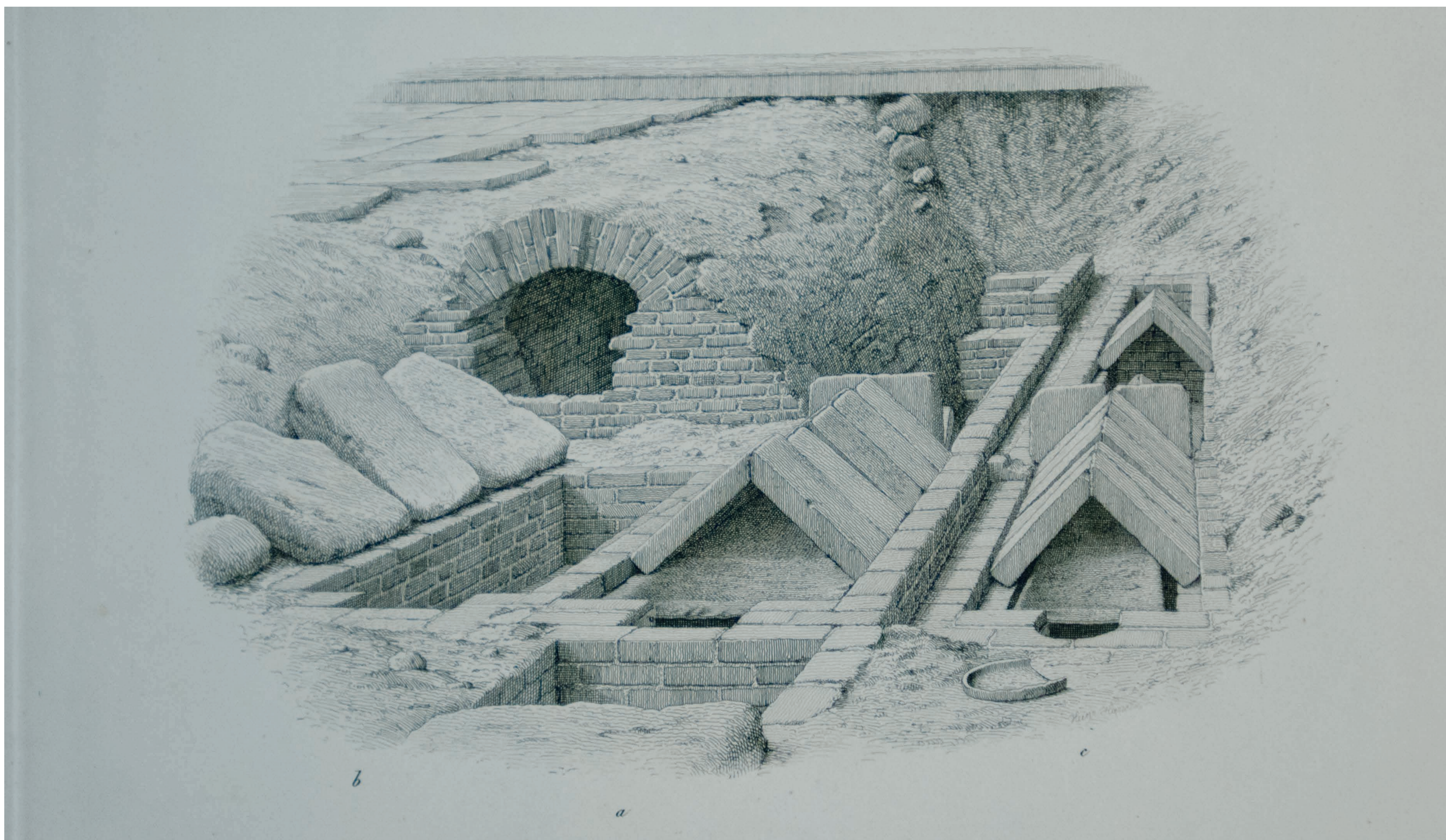
Schedels krønike, © Originalen findes i Tjekkiet Nationalbibliotek.

Prags clarisserkloster blev grundlagt af Margrethe/Dagmars halvsøster og senere helgen Agnes i 1233-34. I dette konvent blev der senere begravet nogle af Přemysl Otakar 1.s familiemedlemmer, som hans søn, kong Wencel 1.

© Ivan Prokop

Dronning Dagmar Prinsesse af Bøhmen

Mens den arkæologisk interesserede Frederik 7. så til, blev kongegravene i Skt. Bendts kirke i 1855 åbnet og undersøgt. Det blev dokumenteret med blandt andet denne stregetegning.

© Ivan Prokop

Dagmar - Bøhmens prinsesse og Danmarks dronning

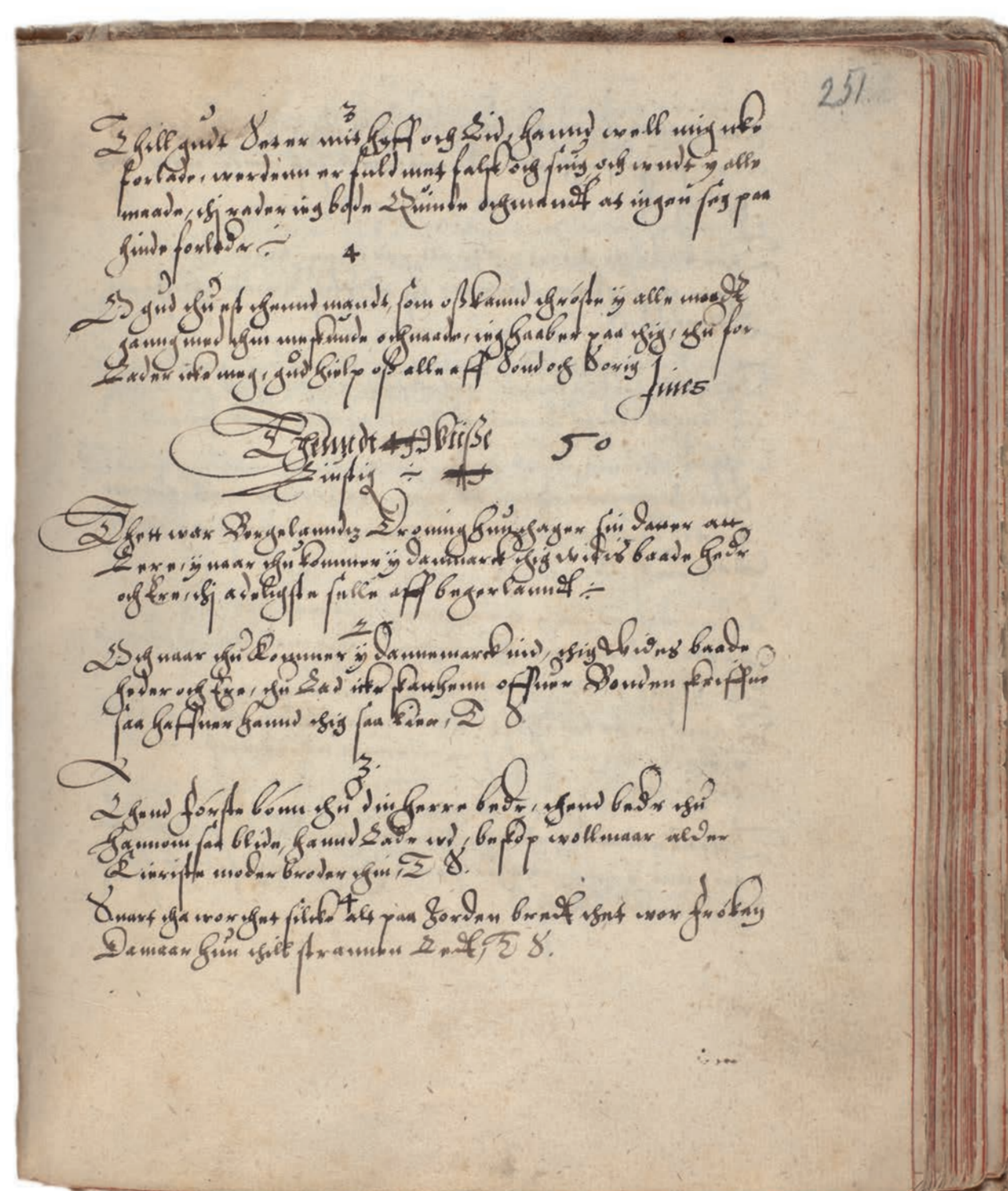
I 1205 ankom en ung bøhmisk prinsesse til Danmark for at blive gift med den allerede 35 årige konge, Valdemar Sejr. Hun bar det kristne dåbsnavn Margrethe og havde tilsyneladende det slaviske parallelnavn Dragomira, der i danske munde blev til Dagmar. Udover dette ved vi fra samtidige kilder kun, at hun i 1209 fødte Valdemar Sejr en søn, Valdemar den Unge, samt at hun døde 24. maj 1212.

Når Dagmar alligevel i dag er kendt af stort set alle danskere som den smukke og gode dronning skyldes det, at hun i modsætning til andre af middelalderens dronninger blev gjort til hovedperson i flere folkeviser. Dette alene viser, at hun for eftertiden må have haft en særstilling blandt tidens dronninger. Ingen af disse viser er dog af en sådan art, at de kan bruges som historisk kilde til vor viden om dronningens virke eller hendes person.

En enkelt vise skiller sig dog ud. Den begynder, mens Dagmar endnu befinder sig i Bøhmen. Her giver hendes moder hende en række formaninger. Den første og vigtigste går ud på, at hun skal få kongen til at sætte biskop Valdemar fri. Det skete så også året efter i 1206, og der er faktisk en sammenhæng mellem, at Valdemar Sejr ægtede den bøhmiske prinsesse og kort efter løslod biskoppen. Sammenhængen er en helt anden end den folkevisen antyder.

Ifølge den aftale paven og Valdemar Sejr siden 1203 havde forhandlet på plads omkring løsladelsen af biskop Valdemar, skulle det ske ved at Valdemar Sejr fik biskoppen bragt til den ungarske konge, en slægtning til kong Valdemar. Herfra skulle paven så tage ansvar for biskoppen. For at dette kunne ske uden risiko for, at biskop Valdemar skulle kunne falde i hænderne på kong Valdemars tyske fjender, måtte biskoppen føres gennem Polen og Bøhmen. Den storpolske fyrste var Valdemar Sejr allerede allieret med, hvad der manglede, var en aftale med den bøhmiske konge, der tillod at føre biskoppen sikkert gennem hans land. Det sikrede kong Valdemar sig med ægteskabsaftalen med den bøhmiske konge.

I 1205 rejste Valdemar Sejr med en hær over Østersøen og besøgte den storpolske fyrste. Det var sikkert her han tog imod sin nye hustru. Dagmar blev med andre ord dronning i Danmark som resultat af den slags studehandler, der på den tid kendetegnede de fleste fyrstelige ægteskaber!

Dronning Sophias visebog. Folkevisen "Dronning Dagmar i Danmark" fortæller om de formaninger Dagmars moder giver hende med på rejsen til Danmark, blandt andet, at hun skal få kongen til at løslade biskop Valdemar.

© Kongelige Bibliotek

Thor Lange tog initiativ til at Joakim Skovgaard i 1916 malede dette smukke billede af den fromme, ja helgenagtige dronning, der skal gå i forbøn for Danmark hos Gud. Den er nu opsat i Skt. Bendts kirke i Ringsted.

© Ivan Prokop

Dronning Dagmar Prinsesse af Bøhmen

Dronning Dagmars død. Dagmar statue, Ribe.

© Ivan Prokop. Med tilladelse af Carl Nielsen og Anne Marie Carl-Nielsens Legat

Dronning Dagmars andet liv – folkevisernes dronning

Vi ved som nævnt uendelig lidt om dronning Dagmars virkelige liv, men hun må under sin levetid alligevel have sat sig sådanne spor, at hun har levet videre i folkets bevidsthed. Vidnesbyrd herom får vi først flere århundreder senere, i slutningen af 1500- og begyndelsen af 1600-tallet, da romantisk sindede adelsdamer begyndte at nedskrive de viser, vi nu kender som folkeviser, eftersom de formodes at have levet i folket som en mundtlig litteratur, der er blevet memoreret, sunget og måske danset til. Mindst fem af disse viser handler om dronning Dagmar, andre handler blot om en dronning, som dog alligevel er identificeret med dronning Dagmar.

Et tegn på at viserne er blevet overleveret i mundtlig form er, at da de endelig blev nedskrevet og dermed fik den faste form, vi kender i dag, så finder vi den samme vise i flere forskellige versioner. Det gælder også den både smukkeste og kendteste af viserne om dronning Dagmar, der beskriver hendes dramatiske død i barselseng, måske som visen antyder som følge af et kejsersnit: "Dronning Damar ligger udi Ribe siug" (håndskriftet: Svaning II) – eller var det nu Ringsted: Dronning Damar legger i Rinngsted syg' (Anna Basses håndskrift). De to versioner er nedtegnet stort set samtidigt i slutningen af 1500-tallet. Det er Ribe-versionen vi kender og synger i dag. Den er sikkert også den "rigtige", idet den giver bedst mening, når kongen skal have foretaget sit vilde ridt til dronningens dødsleje fra Skanderborg. En sanger, der skulle fremføre den lange vise efter hukommelsen, har formodentlig i skyndingen glemt, hvor hun lå syg, men vidste, at hun lå begravet i Ringsted og har så tænkt, at det nok også var der, hun lå syg.

Det er disse viser, der gør, at vi i dag ser dronning Dagmar for os som den gode, smukke, næsten helgenagtige dronning, der søgte at mildne de hårde vilkår største delen af folket måtte leve under: bønderne måtte ikke pålægges ekstra skatter, de fængslede skulle sættes fri, de fredløse have fred. Men også sin mands, kongens, fortsatte lykke efter hendes død, tænkte Dagmar på ved sit dødsleje. Derfor advarede hun Valdemar om, at han efter hendes død endelig ikke måtte ægte den portugisiske Berengaria. Det gjorde kongen imidlertid i 1214, og så gik det som det gik: Valdemarernes storhedstid lakkede mod enden; og Berengaria, eller Bengerd, som hun kom til at hedde, kom, sikkert ganske uden skyld, til i folkeviserne at fremstå som den gode dronning Dagmars onde modpol.

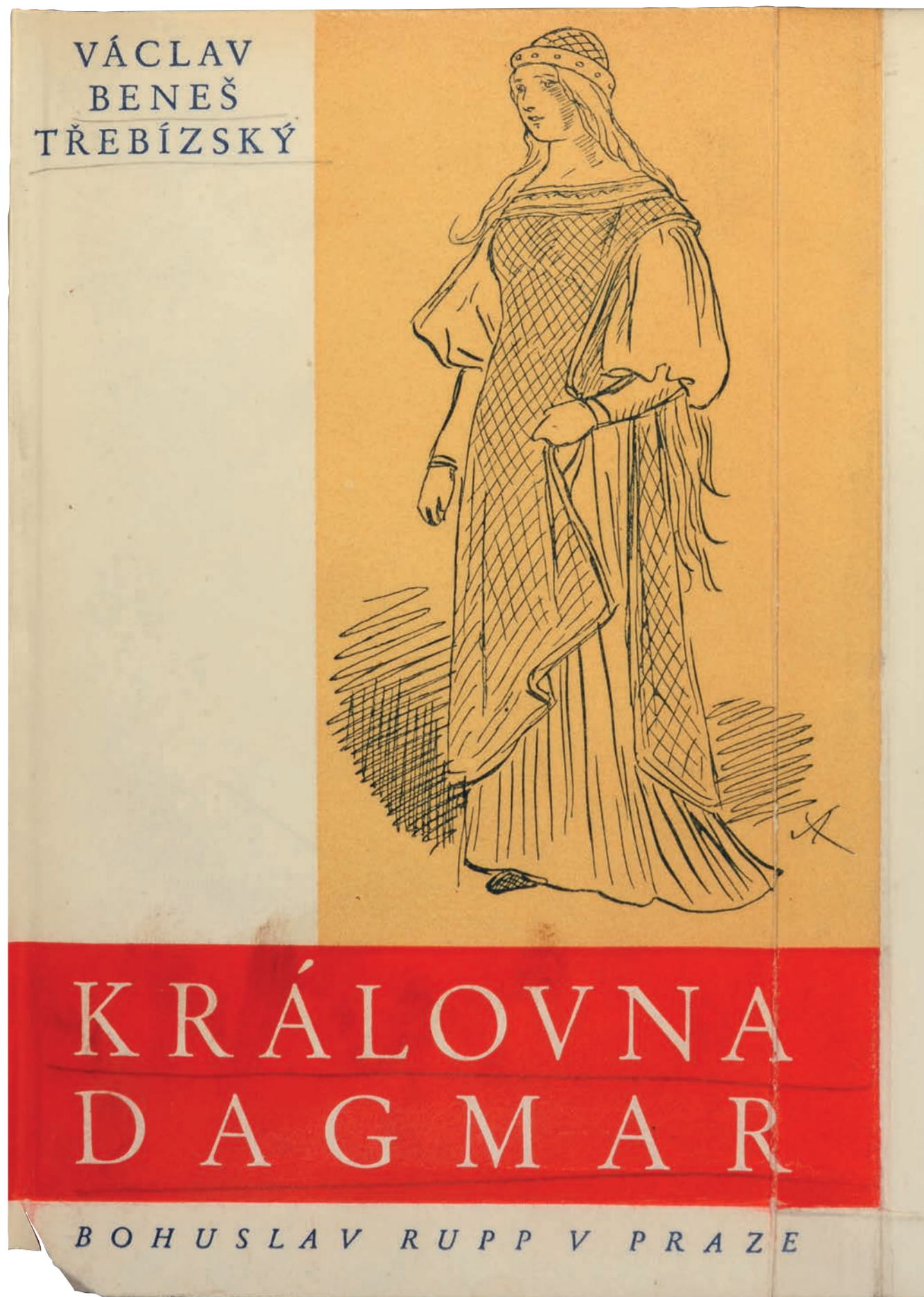

Monument på Himmelbjerget over dronning Dagmar fra 1921 af Elias Ølsgaard. © Zdeněk Lyčka

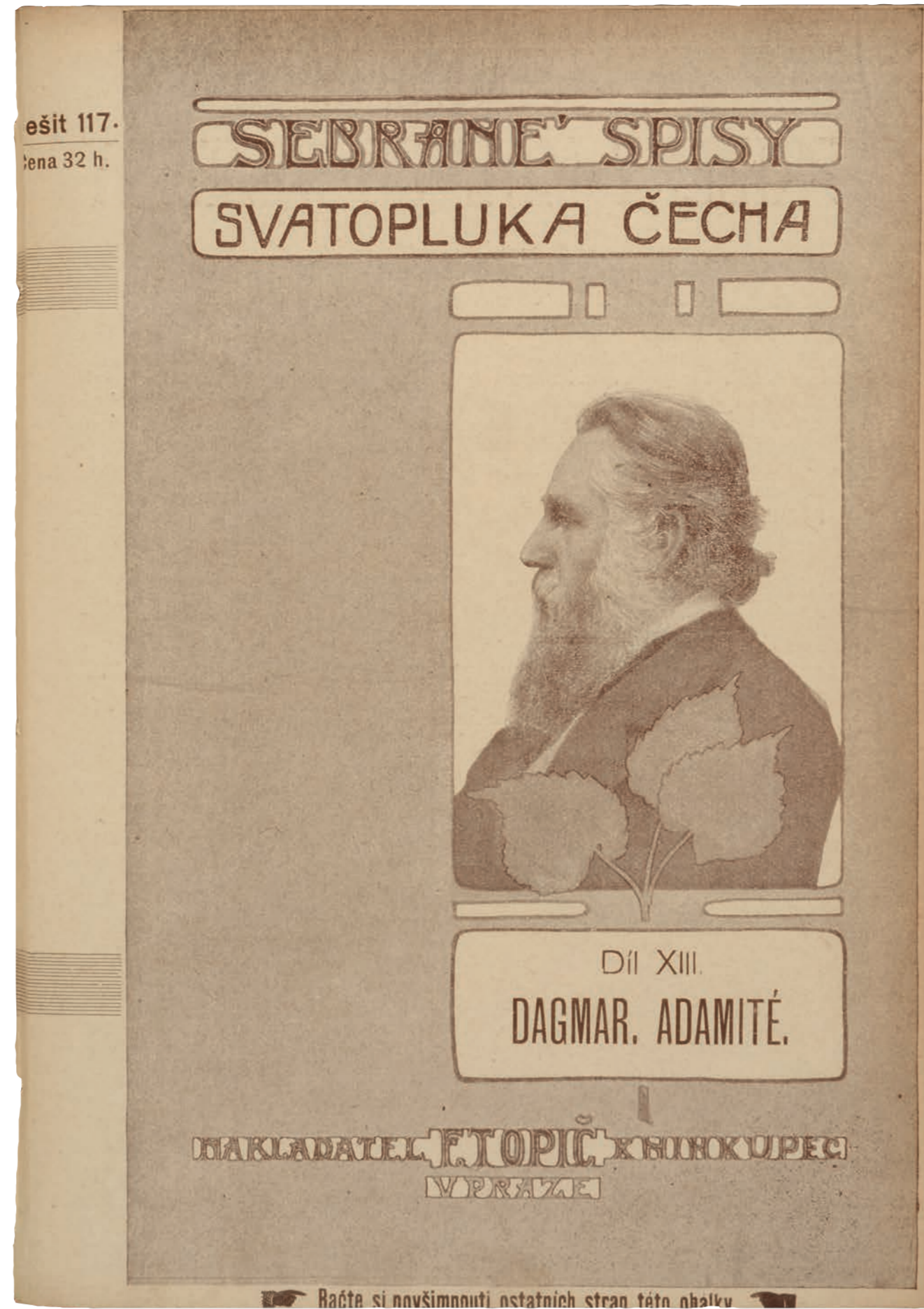

Denne mindetavle i Skt. Bendts Kirke blev opsat i 1928 af det tjekkoslovakisk-danske selskab i Prag. Teksten følger folkeviserne og viser dronningen som gode og kærlige dronning der er kommet med fred. © Ivan Prokop

Dronning Dagmar Prinsesse af Bøhmen

Václav Beneš Třebízský (1849-1884) skrev en del romaner om tjekkisk historie, en af de mest farverige er hans version af historien om dronning Dagmar.
© Originalen findes i Tjekkiet Nationalbibliotek

Bogomslaget af Svatopluk Čechs epos Dagmar.
© Originalen findes i Tjekkiet Nationalbibliotek

Jan Erazim Vocel (1803-1871), en tjekkisk historiker, arkæolog og digter, skrev også afhandlinger om dronning Dagmar. Byen København tildelte Vocel et hæderskors.
© Originalen findes i Tjekkiet Nationalbibliotek

Den bøhmiske prinsesse Margrethes (Dagmars) andet liv (dronning Dagmar i tjekkisk historieskrivning og skønlitteratur)

Margrethe – Dagmar bliver næsten forbigået i tavshed i de bøhmiske middelalderkilder. Muligvis skulle børnene fra Přemysls ophævede ægteskab gå i glemmebogen. Dagmar dukker først op i tjekkisk bevidsthed under den såkaldte nationale vækkelse, hvor en moderne tjekkisk historieskrivning begyndte at tage form.

Den berømte historiker František Palacký nævner Dagmar i 1. del af Det tjekkiske folks historie i Bøhmen og Mæhren. Kunsthistorikeren og arkæologen Jan Erazim Vocel skrev to afhandlinger om hende i Tidsskrift for Det Tjekkiske Museum i henholdsvis 1846 og 1847, hvor han også citerer folkeviserne. Byen København tildelte Vocel et hæderskors for hans afhandlinger. De fleste tjekkiske forfattere, der skriver om Dagmar, knytter an til disse udgivelser. Det nok mest kendte Dagmar-værk er romanen Dronning Dagmar (1883) af Václav Beneš Třebízský. Kendt er også Svatopluk Čechs epos Dagmar (1885). Digteren rejste personligt til Danmark for at hente inspiration, og han offentliggjorde også sine rejseskildringer.

I det 20. århundrede dukker Margrethes – Dagmars historie op i alle betydningsfulde udgivelser om Přemysl Otakar 1.s regeringstid. I 1935 åbnedes en udstilling om dronning Dagmar i Prag. En anden tjekkisk forfatter, som udbredte kendskabet til den danske dronning og tjekkiske prinsesse, var Vladislav Vančura. I sine Billeder fra det tjekkiske folks historie (1940) nævner han historien om Dagmars skakspil med den danske adelsmand, junker Strange, i sin beretning om Přemysl Otakar 1.s regering. Samme år udgav Pavel Eisner pseudonymt Dagmar-viserne i tjekkisk oversættelse. I nyere tid skrev både Ludvík Kundera og Milan Křmáček et teaterstykke med titlen Dronning Dagmar. I 2000 udkom der en repræsentativ samling af skandinaviske folkeviser i Tjekkiet, herunder Dagmar-viserne. Soňa Sirotková udgav romanen Přemysliden Margrethe (Markéta Přemyslovna) i 2011. Renáta Fučíková udgav en plakat med Dagmars motiver i 2012.

Dagmar er ganske vist ikke blevet tjekkerne skytshelgen, men dannede tjekkiske kredse er fortrolige med billedet af Dagmar som en elskelig herskerinde. Den berømte forfatter Rudolf Těšnohlídek ansporede således til stiftelsen af et børnehjem for forladte børn, opkaldt efter Dagmar, som eksisterer den dag i dag. Historien om Margrethe – Dagmar blev i sin korte version en del af historieundervisningen på folkeskoleniveau. Ifølge statistikken var der 53 033 kvinder og piger med fornavnet Dagmar i Tjekkiet i 2011.

© Renáta Fučíková

Dronning Dagmar Prinsesse af Bøhmen

Skibet i Skt. Bendts kirke, Ringsted

© Ivan Prokop

Dronning Dagmar i dag

Efter Renæssancens levende interesse for det levn fra fortiden, som folkeviserne udgjorde, levede viserne et relativt stille liv frem til 1800-tallet, da Romantikken igen bragte dem til live. Det skete ikke mindst gennem det storstilede udgivelsesprojekt: Danmarks Gamle Folkeviser. Siden da har interessen for såvel viserne som dronning Dagmar vist sig særdeles levedygtig.

I mellemtiden var der sket det, at en provst ved Ringsted kirke i 1683 ville indrette et gravsted for sig selv i kirken netop der, hvor kongegravene befandt sig. Det gik blandt andet ud over dronning Dagmars grav. Herved har man åbenbart fundet det smukke, byzantinske relikviegemme i form af et tosidet, gyldent, emaljeret kors af udsøgt kvalitet, der nogle år senere blev indleveret til det fremtidige nationalmuseum. Uden at vi kan være helt sikre på rigtigheden heraf, blev korset knyttet til dronning Dagmar og er i dag kendt som Dagmarkorset.

En vigtig del af dronning Dagmars efterliv er netop knyttet til Dagmarkorset. Det fik en renaissance i 1863, da den ældste af Christian 9.s døtre skulle giftes med den engelske tronfølger Edward 7. Den endnu levende Frederik 7. lod som sin gave fremstille en nøjagtig kopi af korset, som han pakkede ind i et stykke af et andet nationalklenodie, ørnetæppet fra Knud den Helliges skrin, som blev klippet ud til lejligheden – vi skal vel være taknemmelige over, at den endnu temmelig enevældige Frederik ikke brugte originalkorset som gave! Det blev imidlertid starten på en tradition, som er fortsat til i dag: at give pigebørn, nu oftest ved dåben, mere eller mindre dyrebare kopier af korset som gave. Danske piger får med andre ord Dagmartraditionen ind næsten med modermælken.

Selvom Dagmartraditionen nu mest knyttes til Dagmarkorset, har denne tradition siden Romantikken vist sin livskraft på talrige områder: monumenter og andre fysiske mindesmærker overalt i landet, hvor der kunne findes en anknytning til Dagmar – senest et bryggeri i Ringsted; litterært har Dagmartraditionen kastet romaner og digte af sig; inden for musikens område er der blevet komponeret operaer og ny musik til folkeviserne. Som et særligt udtryk for Dagmartraditionens levedygtighed er alle tre kunstformer for nylig blevet forenet i en "Rap", som skoleelever fra Ringsted-området og det sønderjyske er gået sammen om at lave i form af en "gendigtning" af folkevisen om dronning Dagmars død.

Et moderne Dagmarkors fra 1943, givet som dåbsgave.
© John Lind

Flere af de steder, hvortil dronning Dagmar havde tilknytning, har forstået at bruge hendes navn i mange forskellige sammenhænge, således også i Ringsted, hvor et af de mange minibryggerier, der er opstået de senere år, har taget navn efter hende.
© Ivan Prokop

Dronning Dagmar Prinsesse af Bøhmen

Glasmaleri af ukendt kunstner blev opsat i 1959 i Hotel Dagmar, Ribe.

© Ivan Prokop

Bøhmen og Danmark i begyndelsen af 1200-tallet - historiske paralleller

Begge lande udviste flere fællestræk i begyndelsen af 1200-tallet - selvom de var forskellige hvad angik deres udvikling og geografi, hvor Bøhmen ligger lukket inde midt i det europæiske kontinent, mens Danmark er næsten helt omgivet af hav. Landene havde i århundreder trodset de rigstyske kongers og kejsers forsøg på at vinde indflydelse i begge disse nabolande.

Netop i begyndelsen af 1200-tallet, i dronning Dagmars levetid, oplevede både Danmark og Bøhmen en markant fremgang. Mens den tjekkiske stat regeret af Přemysl Otakar 1. gjorde afgørende skridt mod en lysende fremtid - både politisk og økonomisk, endte det Østersøimperium Valdemarerne havde opbygget med at bryde sammen, selvom det i sidste ende lykkedes Valdemar Sejrs at vinde Estland tilbage.

Vigtigt for begge lande var det, at det lykkedes de regerende konger at stabilisere kongemagten inden for deres respektive dynastier både ved at dynastierne helliggjordes, fordi deres forfædre blev kanoniseret, og ved at de regerende konger fik sin ældste eller foretrukne søn valgt og kronet til konge og efterfølger allerede i den regerende konges levetid. Det skete for Valdemar Sejrs og dronning Dagmars søn, Valdemar den Unge, i 1218, mens Přemysl Otakar 1. fik sin søn Václav valgt i 1216. I Danmarks tilfælde overlevede den udpegede tronfølger dog ikke sin far, da Valdemar den Unge blev dræbt ved en vådeskudsulykke i 1231. Det betød også at dronning Dagmar og hendes bøhmiske gener ikke gik videre i den danske kongeslægt.

Skt. Georgs basilika, Prag

© Ivan Prokop

Skt. Bendts Kirke med statuen af Valdemar den Store, Ringsted.
© Ivan Prokop

Dronning Dagmar Prinsesse af Bøhmen

Skt. Georgs romanske basilika på Prags borg. Prags borg-fototeket

© Jan Gloc

Kvindeskæbner i Přemyslidslægten

Kvinderne, som blev født eller giftet ind i Přemyslidslægten, havde ikke noget nemt liv. Selvom de tilhørte det øverste samfundslag, var de hele tiden nødt til at have en formynder: først deres familie, så deres ægtemand, eller et kloster. Man forventede, at de kunne bruges til at styrke deres oprindelige familiers indflydelse, og i deres nye familier forventedes de at levere et talrigt afkom, især sønner. Kun sjældent havde kvinderne lejlighed til at tage del i deres mands magt, højst fik de lov til at tale andres sag. Deres bedste leveår brugte de på at være gravide. Var parret barnløst, kunne det give anledning til at ægteskabet blev ophævet. Kvinderne døde ofte meget unge, udmattede af deres svære lod.

Omkring år 1200 fremstod trods alt et par ekstraordinære kvinder. Elisabeth (Alžběta) "herskede lykkeligt" sammen med sin mand, fyrst Frederik (Bedřich) – som en kronikør bemærkede. Hun forsvarede endda Prags borg op til flere gange mens hendes mand var uden for landet, og selv efter hans død i 1198 nægtede hun at udlevere borgen, medmindre hans efterfølger tildelte hende en erstatning.

En anden ualmindelig skæbne var Přemysls datter Agnes (Anežka, 1211? – 1282), som for nylig blev helgenkåret. Med sin bror, kong Václav I., grundlagde hun et mandligt hospital for Korsridderne med den Røde Stjerne i Prags Gamle By i 1232; to år senere stiftede hun et konvent for franciskanerne og yderligere ét for ordenens kvindelige gren, clarisserne. Selv blev hun den første abbedisse i clarisserkonventet. En kulturpersonlighed var også hendes tante med det samme navn, abbedisse Agnes (Anežka), Přemysl Otakar 1.s halvsøster. Støttet af sin bror iværksatte hun store bygge- og udsmykningsprojekter i Skt. Georgs basilikaen ved Prags borg – det var netop da, det værdifulde tympanon i basilikaens sydlige portal blev til, som blandt andre afbilder hende selv.

Det gamle romanske kongepalads på Prags borg. Prags borg-fototeket

© Jan Gloc

Dronning Dagmar Prinsesse af Bøhmen

© Ivan Prokop

Dronning Dagmar Prinsesse af Bøhmen

Authors of texts

Prof. PhDr. Josef Žemlička, DrSc. (2, 4, 5, 15)

PhDr. Eva Doležalová, Ph.D. (1, 8, 13)

Department of Medieval History, Institute of History, Academy of Sciences of the Czech Republic

PhDr. Milena Bravermanová, curator, Prague Castle Administration (10, 16)

John H. Lind, Dr. phil. (2, 3, 6, 7, 9, 11, 12, 14, 15 and edit.)

Centre for Medieval Studies, University of Southern Denmark, Odense

Photos, design, production

Ivan Prokop

Design, typography

Lenka Prokopová

